

Acțiunea de reorganizare a țării întregite după primul război mondial a inclus, în 1919, și elaborarea măsurilor cu privire la îngrijirea monumentelor istorice. În intenția de a adapta vechea Comisiune a Monumentelor Istorice noilor împrejurări, legea din 29 iulie prevedea și înființarea unei *Secții pentru Transilvania* cu sediul în Cluj. În concret, această Secție a început să funcționeze abia după publicarea decretului din 8 martie 1921, prin care erau numiți următorii membri: M. Csaki, E. Dăianu, Al. Lapedatu (ales apoi președinte), I. Lupaș, M. Marțian, M. Roska și D. M. Teodorescu. Aceștia li s-a adăugat ca secretar C. Daicoviciu, angajat în octombrie 1921.

Rapoartele pe anii 1921/2 (Cluj, 1922), 1922/3 (Cluj, 1924), 1924 (Cluj, 1926), 1925 (Cluj, 1928), primul semnat de președintele Al. Lapedatu, următoarele două de secretarul C. Daicoviciu, iar ultimul — publicat în absența lui C. Daicoviciu, plecat ca membru al Școlii Române la Roma — de S. Mihali, ne dezvăluie preocupările și acțiunile inițiate de Secția transilvăneană.

La loc de frunte figurează în aceste rapoarte mereu problema inventarierii monumentelor, o problemă complexă, delicată și spinoasă atât din punct de vedere științific, cât și practic și care abia în zilele noastre e pe cale de a primi o soluție mai satisfăcătoare, deși, după cum bine se știe, ea va trebui să rămână permanent deschisă. O primă încercare de a întocmi un asemenea inventar fusese întreprinsă în 1906 de către Comisia Monumentelor Istorice din Ungaria și lucrarea fusese fără îndoială foarte utilă, cu toate că se întemeia numai în parte pe cunoștințele concrete ale specialiștilor, bazându-se în rest doar pe informații furnizate de autorități administrative și de colaboratori localnici benevoli, rareori în măsură să răspundă în mod competent la chestionarele ce le fuseseră adresate. Din păcate, la acest sprijin al localnicilor nu s-a putut renunța nici în cursul acțiunilor următoare, fiindcă realizarea unei inventarii cu specialiști presupune mai întâi existența unui asemenea corp numeros, iar apoi un buget care să poată acoperi nenumărate deplasări.

În momentul când Secția transilvăneană a luat ființă, lipsurile de informație erau de-a dreptul copleșitoare. Din dările de seamă se desprinde inițierea unor cercetări la fața locului și întocmirea unei arhive cu datele corespunzătoare. Un prim rezultat concret în acest domeniu a însemnat *Inventarul monumentelor și obiectelor istorice și artistice săsești din Transilvania*, întocmit de M. Csaki (Cluj, 1923), cuprinzând o înșirare sumară, dar ca toate acestea de mare utilitate pentru cercetători. Dacă pentru monumentele săsești, Csaki se putea sprijini pe o bibliografie relativ mai bogată, pentru întocmirea unui inventar al monumentelor românești lipseau încă aproape complet lucrările pregătitoare. Probabil că acesta a fost unul din motivele care au determinat mai întâi publicarea unor volume aparte (alături de *Inventarul* lui Csaki, care poartă nr. III din această serie) cu titlurile *Urme din războaiele romanilor cu dacii*, de Iul. Marțian, Cluj, 1921 (vol. I din serie), *Cercetări arheologice în munții Hunedoarei*, de D. M. Teodorescu și M. Roska, Cluj, 1923 (vol. II din serie) și *Un vechi cimitir românesc în fostul sat Vărarea din jud. Bistrița-Năsăud, după săpăturile arheologice*, de M. Roska, Cluj, 1924 (vol. IV din serie), iar apoi editarea unui „Anuar”, din care au apărut următoarele volume: pe anii 1926—8 (Cluj, 1929), 1929 (Cluj, 1930), 1930—1 (Cluj, 1932) și 1932—8 (Cluj, 1938).

În „Anuarele” acestea s-au publicat studii monografice și câteva încercări de a cuprinde și corela aspecte mai complexe, oglindind preocupările concrete ale Secției. Cercetările privind perioada comunei primitive au fost conduse de M. Roska și rezultatele săpăturilor la Cetățuia de la Otomani au apărut în „Anuarul” din 1926—8. Mai fructuoasă a fost activitatea pe șantierele daco-romane. D. M. Teodorescu inițiasă explorarea cetăților dacice de la Costești („Anuar” 1929) și Grădiștea Muncelului („Anuar” 1930—1). În domeniul arheologiei romane au predominat cercetările lui C. Daicoviciu, cu săpăturile de la Sarmizegetusa („Anuarele” din 1926—8 și 1932—8), în cursul cărora tânărul arheolog a reușit să rectifice o tradiție eronată, demonstrând că pretinsa Sarmizegetusa de la vest de Hațeg fusese în realitate numai metropola romană Ulpia Traiana, nu și capitala dacică. Tot lui C. Daicoviciu i se datoresc săpăturile castrului Micia („Anuarul” din 1930—1), în timp ce Em. Panaitescu s-a ocupat de castelele de la Cășei („Anuar” 1929) și Largiana („Anuar” 1930—1).

Cu privire la arta perioadei feudale, cercetările s-au concentrat asupra monumentelor accesibile fără ajutorul săpăturilor arheologice. S. Dragomir a dedicat un studiu vechilor biserici din Zărand („Anuar” 1929), iar V. Vătășianu a încercat — studiind bisericile din județul Hunedoara — să surprindă apariția arhitecturii de piatră românești în sudul Transilvaniei („Anuar” 1929). În sfârșit, lui V. Literat i se datoresc primele informații mai temeinice despre bisericile românești din Țara Oltului („Anuar” 1926—8 și 1932—8).

O atenție deosebită s-a acordat de la început bisericilor de lemn, luându-se totodată măsuri care să împiedice pe cât posibil distrugerea lor. Greutățile s-au dovedit adeseori de neînvins, dar s-au depus eforturi de a se aduna cel puțin un valoros material documentar. Secția transilvăneană a Comisiei a sprijinit astfel studiile lui C. Petranu (editate de alte instituții) și cercetările monografice ale lui At. Popa, acestea din urmă publicate în „Anuarele” din anii 1930—1 și 1932—8.

În sfârșit, tot acestei Secții i se datorește tipărirea primei culegeri de știri despre zugravii bisericilor române, culegere întocmită de Șt. Meteș („Anuar” 1926—8).

Anuarele cuprind și alte numeroase studii și rapoarte minore. Din punct de vedere științific și raportat la mijloacele modeste de care Secția dispunea — unele cercetări s-au realizat de fapt pe cheltuiala personală a autorilor respectivi — se poate spune că activitatea Secției a fost în anumite domenii deschizătoare de drumuri și, luată în ansamblu, remarcabil de rodnică.

De altfel, bugetul Secției nu a servit numai pentru a finanța săpăturile arheologice și cercetările pe teren, ci mai ales pentru executarea lucrărilor de conservare. Sub conducerea arhitectului R. Wagner, angajat al Secției transilvănene, dar ocazional și cu ajutorul arhitecților Comisiei centrale din București, s-au realizat lucrări de protecție la ruinele dacice și romane de la Costești, Grădiștea Muncelului și Ulpia Traiana, precum și lucrări de întreținere la castelul din Hunedoara, la ruina cetății de la Rîu de Mori, la casa lui Avram Iancu din Vidra și la bisericile românești din Făgăraș, Avrig, Hunedoara, Prislop, Densuș, Gurasada, Feleac, la fosta Calvaria din Cluj-Mănăstur, la bisericile evanghelice din Mojna, Ațel ș. a. m. d.

Iată un bilanț care justifică prinosul nostru de recunoștință închinat eforturilor depuse de fosta Secție transilvăneană a Comisiunii Monumentelor Istorice.